

ogradu od mogućeg prigovora u vezi dihotomije subjektivno/objektivno s obzirom na to da piše o vlastitoj obitelji. Svjestan težine objektivnog pisanja o navedenoj temi, autor ovdje iznosi i razloge koji su ga ponukali na pisanje djela, koji su odgovor na neutemeljena pisanja i svojanja povijesti njegove obitelji. Također upoznaje čitatelja i s problemima grafije, odnosno neujednačenog pisanja imena i prezimena kroz prošlost te predstavlja moguća rješenja tog problema. *Uvod* (13-21) ponavlja istaknutu autorovu osobnu ogradu uz koju donosi i detaljnije objašnjenje što se u ovoj knjizi može naći. Poglavlje *Obitelj Lupis iz Donje Nakovane* (21-43) donosi početak glavnoga teksta te se hvata u koštac s problemom grafije prezimena Lupis / Vukić ili kako to autor naziva, s „lutanjem u grafiji”. Ovdje se otvara i problem odnosa znanosti prema narodnoj/obiteljskoj predaji za koji autor, koliko je to već moguće, pronalazi potvrdu u dokumentima. Poglavlje *O nekim istaknutim članovima obitelji Lupis* (43-61) donosi kratke biografije istaknutih pripadnika obitelji Lupis, uglavnom iz ogranka obitelji koji nije u izravnom odnosu s obitelji izumitelja torpeda. Opsegom najveće poglavlje *O obitelji Lupis u Rijeci* (61-99) bavi se naslovnim junakom djela, Ivanom Ferdinandovim Lupisom i njegovim, riječkim, ogrankom obitelji. Na temelju spisa iz Vojnog arhiva u Beču autor rekonstruira Ivanovu vojnu karijeru te se potom osvrće i na razvoj ideje torpeda u suradnji s Robertom Whiteheadom. Njegove uspjehe autor naziva „drugim vrhuncem obitelji Lupis”. Poglavlje naslovljeno *O drugim obiteljima Lupis i Lupi iz Dubrovačke Republike* (99-115) bavi se takozvanim „stranim” Lupisima, odnosno pojedincima koji nisu u izravnom krvnom srodstvu s autorovom obitelji, a pritom je posebice istaknut život i djelovanje don Arkandela Lupisa. Posljednje, kratko poglavlje (*O heraldici obitelji Lupis* (115-121)), bavi se kratkim osvrtom na stjecanje plemstva Lupisa i vjerojatnim utjecajima na konstrukciju grba. *Zaključak* (165) donosi kratku rekapitulaciju položaja

Lupisa u povijesti te ove knjige u suvremenoj historiografiji. Glavna vrijednost ove monografije, osim u razlomljenim tragovima prošlosti iz fragmentiranih biografija temeljenih na obilatoj arhivskoj građi koju je autor prikupio i obradio, sastoji se upravo u toj arhivskoj građi kojom djelo obiluje. Na svakome koraku u knjizi može se naći neki izvorni trag prošlosti kojeg je autor odlučio istaknuti, poput rukopisa svadbene pjesme koju je napisao Ivan Lupis Vukić svojem rođaku na dan vjenčanja. Tako su knjizi priložena i dva izvorna spisa iz arhiva u Beču u njihovoj cijelosti: jedan o umirovljenju naslovnog junaka, a drugi o dodjeljivanju mu plemstva. Upravo ti dokumenti služe kao svjedočanstva tekstu kojeg prate te idu u prilog autorovoj stručnosti. Iako je djelo zbog specifičnosti teme kojom se bavi možda prije svega namijenjeno užem krugu čitatelja, ono sasvim sigurno koristi svima kao primjer savjesnog prikupljanja i obrade arhivskog gradiva te pisanja obiteljske povijesti na temelju iste.

Goran Ovčariček

Marko Jerković, ed., *Institutional Aspects of Church and Social History*, Zagreb: University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies, 2021, 223 stranice

Knjiga *Institutional Aspects of Church and Social History*, riječima urednika Marka Jerkovića, prikazuje rezultate akademskoga kolokvija održanog u Zagrebu 29. svibnja 2018. na tadašnjim Hrvatskim studijima, u suradnji znanstvenika sa Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Peču. Knjiga je dio serije *Institutions and Individuals*, a tiskana je u nakladi Fakulteta hrvatskih studija na engleskom jeziku. Podijeljena je u tri poglavlja s po tri rada.

Radovi prvoga poglavlja, *Concepts and Structures*, usmjereni su na analizu različitih pojmova i njihovih funkcionalnih uloga u

crkvenim i svjetovnim institucijama u kojima se javljaju, točnije fenomena *amicitia* u Mađarskoj, poniznosti među cistercitema i pojave *Drugoga* među franjevačkim kroničarima u Bosni.

Péter Báling u radu *Rivalry Among Friends. The Amicitia Phenomenon in the Monarchy of the Árpáds during the 11th and 12th Centuries* (13-34) prikazuje porijeklo, ulogu i provedbu fenomena *amicitia* i *deditio* te njihov utjecaj na dinastičke sukobe unutar ranoga Ugarskoga Kraljevstva. Prema autoru, ti su fenomeni bili ključni u procesu preobrazbe iz sustava jednakosti u hijerarhijski sustav podređenosti unutar dinastije Arpadovića u tom razdoblju. *Amicitia* je prvenstveno služila kao politički savez, svoje korijene vuče iz antičkoga Rima, a u srednjem vijeku doživjela je promjenu prihvativši kršćanski element prisege. Arpadovićima će s jedne strane poslužiti kao sredstvo reguliranja prijateljskih odnosa sa stranim dinastijama, a s druge strane kao sredstvo podčinjavanja unutar dinastičkih suparnika, što se naziva *deditio* ili „prisilno prijateljstvo”. Ritual *deditio* podrazumijeva podčinjavanje pobjedniku, ali bez potpunoga uništenja poraženoga, uz propisivanje određenih obveza za obje strane. Autor tradiciju toga fenomena pronalazi u kršćanstvu i načinu rješavanja sukoba za vrijeme Karolinga. Primjer podčinjavanja i javnoga pokajanja (*poenitentia publica*) neposlušnoga vazala Tassila, ujedno ujaka Karla Velikog, postat će model za rješavanje sukoba u srednjem vijeku, a prihvatit će ga i Arpadovići. Primjer *deditio* autor nalazi u potpunoj predaji pobunjenoga Almoša pred bratom i kraljem Kolomanom, što dovodi do gubitka prava i posjeda podčinjenoga, ali time izbjegava fizičku kaznu ili smrt. Autor zaključuje da je takav model prihvaćen u Ugarskoj ne samo kao političko sredstvo rješavanja sukoba nego i sredstvo podčinjavanja članova obitelji, što utječe na prelazak iz horizontalnoga u hijerarhijski obiteljski model.

Marko Jerković u radu *Humility and Conversion in the Cistercian Observance: Positi-*

oning Personal Spirituality within Institutional Functionality (35-60) promatra ulogu poniznosti među cistercitema, ponajviše iz traktatā Bernarda iz Clairvauxa, te njezine duhovne i praktične implikacije za duhovno usavršavanje redovnikā, afirmaciju i opstojnost cistercitskoga reda. Cisterciti su isticanjem radikalne poniznosti kao jedne od „utvrđenih nužnosti” za približavanje Bogu, uz striktno slijedeње *Regule* sv. Benedikta, formirali konceptualnu osnovu za vlastiti monaški identitet različit od benediktinskoga reda. Cistercitska djela stavljaju naglasak na radikalnu introspekciju redovnikā, prihvaćanje strogoga monaškog života te poniznosti, po uzoru na samoga Krista, kao ključan dio potpunoga obraćenja, odnosno nadvladavanja sebe i posvećivanja Bogu. Autor predstavlja Bernardov program obraćenja u tri koraka: prihvaćanje Istine u sebi, u bližnjima i naposljetku same biti Istine, tj. susret s Bogom. U drugom dijelu rada autor promatra radikalnu poniznost u okvirima cistercitske zajednice, gdje je igrala ključnu ulogu ne samo u duhovnom usavršavanju cistercita nego i u koheziji, stabilnosti i razlikovanju od drugih redova. Poniznost zauzima središnje mjesto među cistercitema jer utječe na ljubav prema bližnjemu i sprječava neposluh, čime dobiva pragmatičnu ulogu kohezije i stabilnosti unutar zajednice. Sve to razlikuje cistercitski institucijski model temeljen na jednakosti među zajednicama u odnosu na dotadašnji monarhijski ustroj benediktinskoga reda, a razlike se vide i u znatno skromnijoj i jednostavnijoj cistercitskoj svakodnevnici. Autor zaključuje da je poniznost za cistercite imala duhovnu i funkcionalnu ulogu koje su međusobno nerazdvojive.

Rudolf Barišić u radu *Narrative Experience of the Other – the Case of Bosnian Catholicism* (61-84) analizira narativne postupke pri stvaranju slike *Drugoga*, u ovom slučaju muslimana i pravoslavaca, iz kronika bosanskih franjevaca iz 18. i 19. stoljeća. Autor smješta ovaj fenomen u vrijeme nakon mira

1699., kada su franjevci, često seljačkoga podrijetla, bili jedini nositelji pismenosti među katolicima i kao takvi reflektirali percepciju *Drugoga* u katoličkoj zajednici. Promatrani diskurs prema *Drugome* dio je većega narativa stvaranja pojednostavnjene slike prošlosti zajednice. Kronike, baveći se ponajviše životom franjevačkih zajednica, općenito prikazuju *Drugoga* u negativnom kontekstu kao smetnju, prijetnju, opasnost ili krivca za sve njihove probleme. Muslimani (u izvorima često *Turci*) obično su opisani kao pohlepni i prijetvorni, za što autor navodi primjere iz kronika, a ako se i spomene *dobar Turčin*, redovito je prikazan kao iznimka koja potvrđuje pravilo. Autor zaključuje da takav jednodimenzionalni prikaz *Turaka* kao pohlepnih materijalista nastaje zbog svakodnevnih odnosa potlačene i vladajuće, birokratske klase. O pravoslavicima kroničari pak najviše pišu iz perspektive obrane od njihovih nastojanja konvertiranja katolika, za što su obje strane morale znatno potkupljivati muslimane da bi pobijedile na sudu. Uz to, pravoslavce prikazuju kroz prizmu pravoslavne crkvene hijerarhije, odnosno patrijarha i njegovih dužnosnika, koji su prikazani kao veliki neprijatelji katolika, no imaju predrasude i manjak povjerenja i prema ostalim pravoslavicima, za što su navedeni primjeri. Autor potom razmatra pojavu *Drugoga* i unutar iste vjerske zajednice, odnosno od strane bosanskih franjevaca prema biskupima, također franjevcima, zbog hijerarhijskoga sukoba. Zaključuje da fenomen *Drugoga* nastaje među autorima lišenim svijesti o historiografskoj metodologiji i ne služi samo određivanju granica vlastitoga identiteta, nego pokazuje i elemente primarne i sekundarne socijalizacije.

Drugo poglavlje knjige, naziva *Representation*, obrađuje diplomatske, ekonomske i pravne odnose Papinske kurije i Ugarskoga Kraljevstva.

Gergely Kiss u radu *Papal Representation in Hungary in the 14th Century. Some Methodological Remarks* (87-98) iznosi pregled

istraženosti odnosa papinstva i Ugarskoga Kraljevstva u 14. stoljeću, uz predstavljanje brojnih dodatnih izvora, smjernica i predlaganje drugačije metodologije u istraživanju. Autor smatra da su dosadašnja istraživanja papinskoga poslanstva obuhvaćala samo diplomatske karijere nekoliko poslanika, ne zadirući u druge aspekte njihova djelovanja. Stoga predlaže sveobuhvatno istraživanje čitavih karijera papinskih poslanika u Ugarskoj temeljeno na prozopografskoj bazi podataka *DeLegatOnline*, koje će obuhvatiti i nuncije, sudske delegate te sakupljače poreza, uz posebno isticanje njihovih odnosa s ugarskim kraljevima. Nabrojena su mnoga područja i izvori za dodatno istraživanje: Vatikanski i Avignonski registri, izvori vezani uz sakupljanje papinskoga poreza, pravno djelovanje poslanika, pisane molbe papi te narativni izvori. Osim što treba proširiti definiciju papinskoga poslanika da obuhvaća i šire djelatnosti u toj službi, poput pravne i ekonomske, autor navodi primjere papinskih poslanika čija se diplomatska aktivnost previše isticala nauštrb znatno brojnije sudske djelatnosti. Kao posljednji prijedlog autor navodi važnost istraživanja pratnje (*familia*) poslanika i njihovih međudnosa, čime bi se dodatno obogatila prozopografska baza podataka.

Ágnes Maléth u radu *Papal Delegates in the Hungarian Kingdom during the Reign of Charles I (1301-1342)* (99-123) analizira utjecaj papinskoga autoriteta na Ugarsku za vrijeme kralja Karla I. uz iznošenje prozopografskih podataka o papinskim poslanicima i njihovu djelovanju. Rad obrađuje tri skupine delegata: legatate, sakupljače poreza i povremene predstavnike. U navedenom periodu djelovala su dvojica legata, Boccasini i Montefiori, čija se djelatnost u historiografiji primarno sagledavala kroz diplomatsku prizmu. Autorica pak nakon rekonstrukcije njihovih karijera promatra njihovo djelovanje kroz četiri grupe papinskih autorizacija (*facultates*). One u načelu legatima daju financijsku i administrativnu pozadinu te

autoritet radi lakšega provođenja njihova poslanstva. Opisavši djelatnost Boccasinija i Montefiorija, autorica potom iznosi podatke o karijerama i djelatnosti sedmorice sakupljača poreza u ime Svete stolice te zaključuje da su pripadali srednjem sloju klera i bili specijalizirani za prikupljanje prihoda, također uz pomoć *facultates*. Autorica iznosi niz problema s kojima su se sakupljači susretali, od otpora klera, velikoga troška skupljanja pa do pojave lažnih sakupljača. Na kraju rada iznesen je općenit opis djelovanja treće skupine delegata, koja uključuje delegate poslane za posebne, povremene slučajeve, poput sudačkih delegata, konzervatora i lokalnih prelata, kojima je povjereno upravljanje privremeno ispraznjenih beneficija.

Gábor Barabás u radu *Clerics of the Papal Curia and the Realm of Saint Stephen in the Fourteenth Century* (125-150) analizira djelovanje članova papinske kapele unutar ugarske Crkve u 14. stoljeću. Rad započinje kratkim pregledom razvoja institucije papinske kapele. Njezini članovi bili su kapelani i podđakoni koji su prvotno pomagali papi u liturgiji, a u 13. stoljeću postigli su viši status i brojne beneficije, što im je zahvaljujući njihovoj vjernosti papi omogućilo napredak u crkvenoj karijeri. Autor navodi da su najčešće djelovali kao notari, sudski revizori ili papinski izaslanici. Potom je ukratko predstavljena pojava nekoliko papinskih kapelana i podđakona u Ugarskoj u 13. stoljeću te se ostatak rada fokusira na njihovu pojavu u 14. stoljeću. Autor primjericima iz 14. stoljeća pokazuje da su članovi papinske kapele bili uključeni u zbivanja u Ugarskoj unutar Kurije i u Ugarskoj kao papinski poslanici ili pripadnici ugarske crkvene hijerarhije. Poslanici su rješavali razne unutarcrkvene sporove, skupljali poreze i bili uključeni u politiku vezanu uz kralja Ludovika. Autor zatim navodi primjere gdje papa svojim kapelanima dijeli crkvene beneficije unutar ugarske crkvene hijerarhije i primjere gdje papa članove ugarskoga klera imenuje svojim kapelanima. Na kraju se rad

bavi karijerama papinskih poslanika koji su u nekom trenutku bili dio papinske kapele te nekolicinom kapelana koje je kardinal poslao u Ugarsku.

Posljednje poglavlje, *Authority and Local Organisation*, sadržava tri rada koja obrađuju povezanost institucija Zagrebačkoga kaptola i biskupa s državom i uvjetnim plemstvom u kasnosrednjovjekovnoj i novovjekovnoj politici.

Monika Đurak u radu *The Church as the Instrument of Power – the Role of Zagreb’s Bishop Eberhard in the Politics of King Sigismund of Luxembourg* (153-172) donosi rekonstrukciju djelovanja zagrebačkoga biskupa Eberharda u kontekstu provođenja vanjske i unutarnje politike kralja Sigismunda u kraljevstvu sv. Stjepana. Navodeći vremenski okvir Sigismundova dolaska na vlast u nestabilnom kraljevstvu, u radu se ističe kraljevo nastojanje da se okruži odanim ljudima na važnim svjetovnim i crkvenim položajima, i to pretežito strancima – kao protuteža lokalnom plemstvu – ovisnima samo o njemu. Upravo se u tom kontekstu javlja Eberhard kao osoba bliska kralju, koji će ga imenovati zagrebačkim biskupom 1397. i, nakon kraćega biskupovanja u Varadinu, drugi put 1410. godine. Autorica opisuje Eberhardov crkveni i svjetovni uspon i njegovu uključenost u državnu politiku. Vidljivo je da je bio aktivno uključen u kraljevu politiku, a posebno u političke reforme usmjerene protiv pape i plemstva. Posljednje poglavlje rada tiče se Eberhardova drugoga biskupovanja u Zagrebu, kamo ga je zbog svojega izbivanja iz kraljevstva postavio Sigismund i povjerio mu upravljanje kraljevstvom. Eberhard je bio zaslužan za jačanje obitelji Alben, koja će biti bliska kralju i nakon njegove smrti. Rad je jasno pokazao ulogu crkvene institucije, vidljive u osobi Eberharda, u provođenju Sigismundovih reformi i podršci njegovoj moći i autoritetu nasuprot papi i plemstvu.

Petra Vručina u radu *Imposing Identity: The Case of Zagreb Chapter’s and Bishop’s Conditional Landholders in the Late Midd-*

le Ages (173-206) analizira odnos predijalaca sa Zagrebačkim kaptolom i biskupima u 14. i 15. stoljeću te nastanak posebnoga identiteta predijalaca. Rad analizira njihova prava i obveze definirane u kaptolskim statutima, a potom njihov odnos sa zagrebačkim biskupima vidljiv u organiziranju sabora. Predijalci su imali obvezu vjernosti i posjedovanja pisane isprave o vlasništvu, čime su Kaptol i biskupi imali sredstva za kontrolu predijalaca. Autorica potom ističe drugi element koji je znatno utjecao na formiranje njihova identiteta, a to je bilo pravo na suodlučivanje u parnicama s biskupovim upraviteljem ili, u slučaju Kaptola, pravo na izbor vlastitoga suca. Potom se analiziraju ekonomske i, rjeđe, vojne obveze prema Kaptolu i biskupu preko simboličnih praksi radi stvaranja slike hijerarhije, poput ugoščavanja kaptolskoga upravitelja u znak podložnosti. U posljednjem poglavlju autorica prikazuje promaknuće u status predijalca kao način uspinjanja po društvenoj ljestvici, odnosno uspostavljanja nove svakodnevice, a time i identiteta. Budući da je vjernost bila važan uvjet, biskupi su u status predijalaca često promovirali rodbinu ili vjerne klijente, tj. *familiares*. Rad obiluje primjerima te zaključuje da su Kaptol i biskup nastojali kontrolirati svaku prodaju, zamjenu i podjelu zemlje ili spriječiti prisvajanje zemlje od strane predijalaca. Zahvaljujući tim institucijama nastao je novi identitet predijalaca s osjećajem pripadnosti, a time i dugotrajan, stabilan sustav. Kraj rada donosi tablicu biskupskih i kaptolskih predijalaca.

Ivana Jukić u radu *The „Privatisation” of the Church Organisation during the 17th Century in Croatia: Research Thoughts and Suggestions* (207-220) promatra suodnos habsburških vladara i Crkve u Hrvatskoj, odnosno Zagrebačkoga kaptola, u kontekstu nastojanja vladara u izgradnji moderne države. Autorica taj odnos smješta u okvir Hrvatske 17. stoljeća, teritorijalno stanjene u *ostatke ostataka*. Crkva je u političkom jačanju imala potporu upravo vladajućih Habsburga, čija ih je vjerska politika nastojala ojačati

u interesu stvaranja lokalnoga partnera u oblikovanju moderne države. Katolička vjera u tom je procesu djelovala kao medij i bila proglašena službenom vjerom, pa nekatolici nisu mogli sudjelovati u političkom životu. Uza sve to zagrebački biskup bio je glavna figura organizacijskoga i duhovnoga života Crkve u Hrvatskoj, međutim pravo kralja na njegov izbor (*ius patronus*) u 16. i 17. stoljeću prelazi na sam Kaptol, a kralj i papa samo potvrđuju njihov izbor. Uz pomoć tablice zagrebačkih biskupa (1578. – 1703.) autorica zorno prikazuje trend izabiranja isključivo kanonika Zagrebačkoga kaptola ili rjeđe pavlina za zagrebačke biskupe, u odnosu na dotadašnje češće biranje visokoga plemstva, pod utjecajem kralja. U ostatku rada autorica na temelju tih zaključaka donosi niz pitanja za daljnja istraživanja, no za pitanje je li Kaptol postao prepreka kraljevskoj moći umjesto odgovora prikazuje tri slučaja koji pokazuju složenost ovoga pitanja. Slučajevi u pitanju moći i autoriteta u odnosu Kaptol – kralj prikazuju kompromise i popuštanja na obje strane te svaki slučaj pruža dodatne perspektive i interpretacije za daljnja istraživanja.

Knjiga *Institutional Aspects of Church and Social History* izvrsna je kompilacija devet radova koji metodološki na različite načine u širokom razdoblju pristupaju institucionalnoj povijesti. Nova istraživačka pitanja, prijedlozi i zaključci koje autori iznose čine knjigu vrijednom za svakoga medievista, a posebnu vrijednost široj znanstvenoj javnosti daju njezini multidisciplinarni radovi.

Ivan Marjanović

Ivan Majnarić, Ines Sabotič, ur., *Ego-historija i hrvatska historiografija*, Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2022, 115 stranica

Zbornik radova *Ego-historija i hrvatska historiografija* nastao je inicijativom i angažmanom urednika Ines Sabotič i Ivana